

OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA MARTOLOSLAR*

Milan Vasić

I — OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN TARİHİ İÇİNDE MARTOLOSLAR SORUNU :

Henüz yeterli olarak araştırılmamış bulunan Osmanlı İmparatorluğu tarihi ve münferiden onun sınırları dahilinde yaşayan halklar için, aşağıdaki sorular önemli bir yer tutmaktadır : Türklerin fethedilmiş memleketlerde hazır buldukları şartlar, Osmanlı Devletinin gelişmesine onun toplumuna, iktisâdiyatına ve kültürüne nasıl bir tesir icra etmiştir? Türk ve müslüman olmayan halk, Osmanlı İmparatorluğunda nasıl bir mevki almıştır? Bunlar, devletin genişlemesinde, gelişmesinde ve kanunlaştırmalarda ve feodal yapısının yıkılmasında nasıl bir rol oynamışlardır?

Osmanlı devlet sistemi içinde Hıristiyan feodal ve yarı feodal unsurlar, tüm toplumsal tabakalar, çeşitli imtiyazlar ile Osmanlı organları için bir takım hizmetler ifâ eden fethedilmiş memleketlerdeki halk grupları ve kategorileri vak'ası özel bir dikkate hak kazanmaktadır. Hıristiyan askerî ve yarı askerî kurumların Hıristiyan veya Osmanlı Devletinin iç güvenlik hizmetinde çoğunluğu Hıristiyan olan organizasyonların zuhuru bilhassa ilgi çekicidir.

Bu karışık sorunların açıklanması, -Osmanlı Türklerinin diğer etnik gruplara nazaran azınlıkta oldukları etnik bir yığılım (Konglomerat) olan Osmanlı İmparatorluğundaki münferit halkların tarihine yeni bir ışık tutabilir ve böylece, kendi bütünlüğü içinde Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihi gelişiminin geniş ve açık bir tasviri çıkabilir.

* «Die Martolosen im Osmanischen Reich.» In. Zeitschrift für Balkanologie. Jahrgang II, s. 172-189 Wiesbaden 1964. Saraybosna Şarkiyat Enstitüsünden Doç. Dr. Milan Vasić'ın bu makalesi, Dr. Kemal Beydilli tarafından dilimize çevirilmiştir.

Osmanlı devlet otoritesi tarafından kendilerine çeşitli görevlerin ifâsı tevdi edilmiş olan Hıristiyan organizasyonları içinde Martolos organizasyonu mümtâz bir yer tutmaktadır. Bu organizasyonun problemi tarih ilmi içinde henüz geniş olarak hiç bir veçhile tetkik edilmemiştir. Diğer taraftan Martoloslar problemi, Osmanlı devletindeki hayat ile ilgili soruların müzakeresinde sık sık temas edilmektedir. Biri Yugoslav¹ diğeri Türk² historiographisinde olmak üzere münhasıran bu problem ile meşgul olmuş yalnızca iki makale mevcuttur. Bu iki makale, verdikleri bilgiler kısmen üstün körü ve kritik edilmemiş bir tarzda kullanılan, oldukça önemsiz kaynak malzemelerine dayanmaktadır. Bu iki çalışma Martoloslar probleminin çözümüne hiç bir katkıda bulunmamıştır.

Takdim edilen bu kısa makalede Osmanlı İmparatorluğundaki, özellikle Türk hükümrânlığı altında bulunan Güney-Slav memleketlerindeki Martoloslar problemi ile ilgili araştırmalarımın en önemli neticeleri çok kısa bir şekilde izâh edilecektir. Bu çalışmada İstanbul, Viyana, Üsküp, Saraybosna ve diğer bazı şehirlerdeki zengin muhtevalı ve birinci sınıf Türk arşiv malzemelerindeki bilgileri dahil ettim. Martoloslar hakkındaki haberleri üstün bir önemi haiz olmayan batı Avrupa menşeli çok sayıda kaynaklar da nazâr-ı itibâre alındı. Osmanlı İmparatorluğunda Martoloslarla ilgili monografim bütün ilmî malzemeleriyle beraber Sırp-Hırvat dilinde basılacaktır³.

II — MARTOLOS'LARIN OSMANLI DEVLET SİSTEMİ İÇİNE DERC VE İDHALİ VE BUNLARIN TAKSİM VE TEVZİİ :

Martolos organizasyonu Bizans menşelidir. İfâde grekçe bir kelime olan, silâhlı, nöbetçi, milas mensubu anlamındaki αρματολός dan gelmektedir. Bu organizasyon, Osmanlı İmparatorluğunun Avrupadaki memleketlerinde 15. yüzyıldan 18. yüzyıla ve bazı bölgelerinde ise 19. yüzyıla kadar varlığını korumuştur. Türkler, bunlara Osmanlı Devletinin büyüme devrinde, Bizans topraklarındaki yayılmalar esnasında raslamışlardır. Martolosların katı olarak kabulü ve Türk sistemi içine derç ve idhalleri ise ilk de-

1 D.J. Popović, *O martolosima u turskoj vojsci. Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor VIII*, Beograd 1928, s. 214-229.

2 R. Anhegger, *Martoloslar hakkında. Türkiyat Mecm. VII-VIII*, 1941/42, 1, İstanbul 1942, s. 282-307.

3 Bahsedilen eser basılmıştır. Vasić, Milan, *Martolosi u jugosloveskim zemljama pod turskom vladavinom. (Türk hükümrânlığı altında Yugoslavya'da Martoloslar)*, Sarajevo 1967.

fa 15. yüzyılın ilk yarısında, 1421 ve 1438 tarihleri arasında herhangi bir zamanda olmuştur ki, bu ikinci zaman sınırı kesindir.

Martolosların ve aynı zamanda Türklerin fethedilen memleketlerde hazır buldukları bir takım diğer müesseselerin devralınarak kabulü, Osmanlı Devletinin muayyen ihtiyaçlarına ve intereselerine uygun olarak cereyan etmekteydi. Burada herşeyden önce, Türk silâhlı kuvvetlerinin gereğince kuvvetlenmesi ve dahilî emniyet sisteminin yaratılması ve geliştirilmesi söz konusu idi. Devlet sınırlarının genişletilmesi, feth edilen memleketlerde Osmanlı feodal sisteminin kurulması, kuvvetlenmesi ve muhafazası ordunun ve polislin vazifesi idi. Bu faktörler, Sultanın başta bulunduğu hakîm sınıfın eline antifeodal, seperativ-feodal ve millî kurtuluş hareketleri karşısında kendi menfaatlerini sağlama alabilecek bir vasıta vermekteydi.

Diğer hıristiyan askerî ve yarı askerî organizasyonların olduğu gibi Martolosların da Osmanlı hizmetine derç ve ithalleri, hazır bulunan şartların kabul ve tasdikiyle, onların eski toplumsal ve iktisadî durumlarının devren kabulü, kuvvetlendirilmesi ve genişletilmesi vasıtasıyla realize edilmiştir. Martolosların 15. yüzyılda zuhurları, yalnızca Osmanlı Devletinin Avrupadaki kenar bölgelerine inhisar etmiştir. Bunlar 16. ve 17. yüzyılın ilk yarısı boyunca Osmanlı Devletinin Avrupadaki bütün kısımlarında organize edilmişlerdir. Martolos organizasyonu içinde, daha bunun tekâmülünün başlangıç safhalarında, A) Ordu hizmetindeki Martoloslar B) kendi memleketlerinde Türkler için çeşitli hizmetler gören veya administrativ-territorial ve kaza ünitelerinde (Nahiye, Kadılık, Sancak) Polis vazifesi gören Martoloslar olmak üzere bir farklılaşma husule gelmiş ve Martolos organizasyonunun münferit gruplarının iktisadî ve toplumsal durumlarında, ifâ ettikleri çeşitli hizmetlerle irtibatlı olarak muayyen farklar oluşmuştur.

III — OSMANLI DEVLETİ ORDUSU HİZMETİNDE MARTOLOSAR :

Askerî-Martolos organizasyonu Osmanlı İmparatorluğunun Avrupadaki sınır bölgelerinde gelişmiş ve sağlamlaşmıştır. Bu 15. yüzyılın ikinci yarısında ve 16. yüzyılın başında, Vidin (Kuzeybatı Bulgaristan), Kuzey Sırbistan ve Bosna üzerinden Dalmaçya'ya ve oradan Peleponnes'e kadar uzanan sınır hattı boyunca fevkalâde hızlı olarak kuvvetlenmiştir. O zamanlar Kuzey Sırbistan Macaristan'a karşı en önde bulunan ve askerî yönde en önemli olan Türk sınır bölgesi olarak kuvvetli bir askerî sınır memleketi (Serhad) haline dönüşmüştü. Bu bölgenin müdafaası büyük ölçüde mahallî

askerî ve yarı askerî Hıristiyan organizasyonların, her şeyden evvel Martolosların ellerine bırakılmıştır. Bu havalideki şehirler (Dobra, Golubac, Građište, Hram, Semendire, Soko, Belgrad ve daha bazı Türk hükümrânlığı altında bulunan şehirler) kendi Martolos garnizon kıtalarına sahibdirler. Ve bunlar zikredilen bölgelerde, sayıca diğer Türk askerî kuruluşlarından daha çabuk çoğalmaktaydılar. Martolos birliklerinin devamlı kuvvetlenmeleri, onların toplumsal ve iktisadî durumlarının tâhkîmi ve düşman bölgesinden Martolos birliklerine kaçan insanların tehâcümü ile olmuştur.

Sınır bölgelerinde Martoloslar, belirli noktaların nezâret altında tutulması ve sınırların emniyetinin sağlanması ile mükellefîler. Binâenaleyh düşman bölgesine yağma akınları yapmak, onun müdafaa sisteminin organizasyonunu bozmak ve zayıflatmak ve böylece Türk hükümrânlığını sağlamak için ön çalışmalarda bulunmak vazifeleri idi. Martoloslar keşif ve haber alma faaliyetleri ile de Türklere önemli bir hizmet görmekteydiler. Martolos birlikleri, diğer Türk askerî birlikleri ile beraber Venedik Cumhuriyetine, Macaristan'a ve Avusturya'ya karşı yapılan bütün seferlere bilfiil iştirak etmekteydiler. Fethedilen şehirlerde, Türkler kendi garnizonlarını kurarlardı ki, bu işgal kıtalarının bir kısmı hemen hemen muntazaman Martolos birliklerinden tertib edilirdi. Türklerin Sava ve Tuna'nın kuzeyindeki fetihleriyle irtibatlı olarak, Martolosların büyük bir kısmı Kuzey Sırbistan ve Bosna şehirlerinden Sreme ve Slovanya'ya ve oradan kuzeye doğru daha ileriye, Macaristan'a sevkedildiler. Buda'nın düşüşünden ve aynı isimde bir paşalığın kurulmasından sonra, Martoloslar bu bölgenin hemen hemen bütün önemli yerlerinde ortaya çıktılar. Banat'ın Türklerin eline düşüşünden sonra (1552) ise Martoloslar, doğuda Komorn ve batıda Platten gölüne kadar tüm Erdel topraklarının bütün önemli şehirlerinde üslenmiş bulunmaktaydılar. Batı Macaristan'da Avusturya sınırı yakınındaki şehirler, 16. yüzyılın ortalarında en kuvvetli Martolos organizasyonlarına sahiptiler. 1543 senesinden kalma bir Türk ulufe defterine göre, yalnız Estorgon şehrinin garnizonu, diğer Türk askerî kuruluşları yanında cem'an 1242 kişilik dört Martolos cemaatine mâlikti. Martolosların sayısı Hırvatistan ve Dalmaçya sınırı tarafındaki Bosna Paşalığı şehirlerinde artmaktaydı. Bunun dışında, bu bölgede iç yapıları itibarıyla yalnız askerî birlik olarak değil, aynı zamanda bir halk yığını ve kolonizasyon unsuru olarak da ortaya çıkan, Osmanlı Devletinin Güney-Slav topraklarında vüs'at bulan tüm sınır hattını ve Macaristan'ın da büyük bir kısmını dolduran Vlachlar⁴ dikkate değer bir faali-

4 Vlachlardan (Vlasi) Türklerin hükümrânlığı altında uzun zaman fevkalâde imtiyazlardan istifade eden hayvan yetiştiricileri anlaşılır. Bazen Vlach-

yet göstermektedir. Batı Avrupa menşe'eli kaynaklarda bu hayvan yetiştirici Vlachlar, aslında bu kaynaklarda Martoloslardan kat'iyen bahsedilmemiş olursa bile, sık sık «Martoloslar» adı altında karşımıza çıkmaktadırlar.

Martolosların askerî organizasyonunun kuvvetlenmesi zaman olarak Osmanlı Devletinin yükselme devrine isabet etmektedir. 16. yüzyılın ortalarında bu organizasyon inkişâfının en yüksek noktasına erişmişti. Bu zamana kadar Osmanlı otoritesi, Balkan memleketlerindeki, özellikle Güney-Slav ve yine bu memleketlerdeki Sırp bölgelerinde bulunan daha başka Hıristiyan halk tabakalarının askerî ve yarı askerî hizmetlere daha sıkıca ithali politikasını başarı ile gerçekleştirmişti. Bu ise, iç gelişmenin ve dış şartların o zamanlar Türkleri daha zayıf komşu ülkelere doğru genişlemeye zorlamasından ve bunun sonucu olarak daha büyük bir silâhlı kuvvet ihtiyacının daima var olması sebebinden tahaddüs etmekteydi. O vakitler Osmanlı Devleti iktisadî yönden, artan askerî masrafları karşılayacak durumdaydı. Kendi hizmetinde, özellikle askerî hizmette angaje edilen Hıristiyan ahali belirli bir dereceye kadar, kendisinin maddî menfaatini tatmin edebiliyordu. Bu nevideki şartlar devletin yükselme devrinde, bir taraftan Osmanlı Devleti ve diğer taraftan fethedilmiş memleketlerdeki halk arasındaki zıddiyeti yumuşatmaktaydı.

16. yüzyılın ikinci yarısında Askerî- Martolos-organizasyonunun ağır ağır inhitatı başlar. Bu gerileme zaman olarak, herşeyden önce iktisadî ve toplumsal sistemindeki kriz yüzünden zayıflayan Osmanlı Devletinin, bu zayıflaması ile mütesadiftir. Bu finans krizi ile alâkalı olarak Osmanlı makamları, Hıristiyan askerî kuruluşları mensuplarının ve imtiyazlı tabakaların ve Hıristiyan ahali gruplarının maddî imtiyazlarını tamamen ihlâl etmeye başladılar. Hıristiyan feodal ve yarı feodal unsurların Osmanlı feodal sisteminden dışarı atılması süreci hızlandırıldı ve reyaya tatbik edilen baskı arttı. Osmanlı devlet otoritesi ile tüm Sırp halkını ihâta eden yegâne organizasyon olan Sırp Kilisesi arasında alenî bir anlaşmazlık çıktı. Bütün bu, Türklerin 1593-1606 Avusturya savaşlarındaki başarısızlıkları ile ilgili olan durumlar, ilk kitle hareketlerine, baskı altında tutulan Hıristiyan halkını Osmanlı Devletine karşı isyan etmesine, ayaklanmasına müncer oldu. Bundan Martolos kıt'aları da müteessir oldular. Kısmen millî ayaklanmalara iştirak ettiler veya Avusturya tarafına geçmek için Türk ordusundan firar-

ların statüleri hayvan yetiştirmeyen bazı küçük halk gruplarına da tevcih edilmiştir. Türkler devrinde Güney-Slav memleketlerinde etnik olarak bu «Vlasiler» Güney-Slav halkı mensublarından, özellikle Sırp'lardan müteşekkildiler.

ettiler. Böylece 16. yüzyılın sonu ve 17. yüzyılın başlarında Türk serhad kalelerindeki Martolosların sayısı sür'atle azaldı. Avusturya ile harbin sona ermesinden (1606) ve kurtuluş hareketlerinin bastırılmasından sonra, esas dikkatlerini boyunduruk altındaki halkla olan münasebetlerin normalleştirilmesine tevcih eden Türk makamları, kendilerini iç politik durumun düzenlenmesine atadılar. Hıristiyan teb'aya karşı takib edilen bu yeni politikaya uygun olarak, Türk iktidar sahipleri Martolos kıt'alarının daha fazla inhitatına mani olmaya ve uygun tedbirler ile onların eski önemlerini geri vermeği denediler. Bu suretle organizasyonda muayyen bir canlanma ve kuvvetlenme meydana geldi. Fakat kısa süren bu tekrar kuvvetlenme devrini, Askerî-Martolos-Kuruluşlarının kalıcı olan zayıflama devri takibetti. 17. Yüzyılın ikinci yarısında ise Türk askerî yapısındaki hıristiyan Martoloslar bütün önemlerini kaybettiler.

Ordu hizmetindeki Martoloslar üniformalı, kendilerine mahsus harb sancaklarına sahip olan, muvazzaf ulüfeli asker bölüklerine tevzi ve taksim edilmişlerdir. Bu martoloslar yaya olarak ve nadiren atlı olarak hizmet görmektedirler. Bunlar Tuna, Sava ve Theiss'daki İç sular-Türk-Donanması ve bazen de Adriatik donanması için gerekli mürettebatı tedarik edip vermektedirler. Martolosların kıt'a kuruluşları ihtiyaç halinde bir şehirden diğer bir şehire ve bir bölgeden diğer bir bölgeye sevkedilebilirdi. Martolos kıt'alarının iç yapısı, onlar prensibine göre tevzi ve taksim edilmiş olan diğer Türk birliklerinin iç yapısından başka bir farklılık göstermez. Birliklerin (özellikle Cemaât-ı Martolosân, mi'e yüz, bölük Oda) ve kumandanların (özellikle Martolosbaşı, Ser-i Martolosân, Martoloslar Re'isi, Ağa-i Martolosân, Yüzbaşı, Odabaşı, Kethüda, Alemdâr, Kol Çavuş) tavsifinde Türk askerî terminolojisi kullanılmıştır. Bazen Güney-Slav halklarının askerî terminolojileri de (meselâ Voyvoda) alınıp kabul edilmişlerdir. Polis hizmeti gören yüksek rütbeli Martoloslar için «Serdar» ve «Başbuğ» gibi bazı ünvanlar da mevcuttur. Martolosların silâhları bunlara tekabül eden Türk askerî kuruluşlarındaki silâhların aynıdır. İlk zamanlar vurucu (kılıç, balta gibi) ve dürtücü silâhlar (uzun mızraklar gibi hücum silâhları), fakat daha sonraları hafif ateşli silâhlar ağırlık kazanmışlardır.

Münferit şehirlerdeki Martolos garnizon kıt'aları çeşitli mıntikalardan gelen insanları ihtiva etmekteydi. Bunlar Sırbistan'da, Bosna'da ve Hersek'te devamlı olarak herşeyden evvel yerli halktan oluşmuşlardır. Sava ve Tuna'nın kuzey bölgelerinde ise bu nadiren vaki olmuştur. Martolosların büyük bir kısmı, özellikle nüfus kesâfetinin çok fazla olduğu Macaristan'ın daha içlerindeki, Tuna ve Sava'nın güneyindeki bölgelerden neş'et etmekteydi-

ler. Böylece, 1557 senesinden kalma bir Türk ulûfe defterine göre, Buda'da üslenmiş Martolos birlikleri, Srem, Zvornik, Semendere, Bosna, Hersek, Klis, Vidin, Temeşvar sancaklarında dünyaya gelmiş insanlardan teşkil edilmişlerdi. Ordu-Martolosları ile beraber bazen onların en yakın aile fertleri, karı ve çocukları da yürürlerdi. Bu yüzden Pojega'da, Erdut, Belgrad, Gorjan, Szent, Mikloš, Temeşvar, Vaç ve daha bazı diğer yerlerde tamamen Martolosların oturduğu semtler vardı, Martoloslar ekseriya mütekait asker olarak kendilerinin vazife gördükleri yerlerde kalırlar ve böylece orada kolonizasyon unsuru olarak tesir icra ederlerdi. Martolosların hizmet süreleri daha önceden tesbit edilmiş değildi. Türk vesikalarındaki bilgiler, bunun fastıslaz 10, 15 ve hatta 20 sene sürebileceğini göstermektedir. Martolosların faal hizmet süresi, bunların şahsî kaabiliyetlerine ve intereselerine aynı zamanda Osmanlı Devletinin ihtiyaç ve menfaatlerine bağlıydı. Martolosların Türk askerî hizmetindeki hukukî durumları, genel Türk kanun hükümlerine göre çıkartılan şahsa mahsus tayin beratları ile düzenlenirdi. Bu yönü ile Martoloslar, statüleri özel imparator beratları ile tesbit edilen Bizans sınır askerlerini (Akritoi) hatırlatmaktadır.

IV — OSMANLI DEVLETİNİN İÇ HİZMETİNDEKİ MARTOLOSAR :

Osmanlı İmparatorluğunun yükselme devri esnasında memleket içinde kuvvetli bir Martolos organizasyonu meydana getirilmemişti. Bunun sebebi o zamanlar genel durumun daha iyi olması ve nisbî bir güvenliğin hüküm sürmesi gerçeğinde yatmaktadır. Özellikle sosyal, iktisadî ve dinî sorunlardaki zıddiyetin daha sonralardaki sertleşmesi, Osmanlı toplumsal ve devlet sistemini bir krize sürüklemişti. Bunun neticesi Avrupa'da Türkler tarafından hükmedilen tüm bölgelerde, her şeyden evvel Güney-Slav memleketlerinde eşkiyalığın (Haydutluğun) kuvvetlenmesi ile kendini gösteren, iç politikadaki dengesiz ve emniyetsiz durum olmuştur. Bütün bunlar çeşitli hizmetlerin ihdasını, özellikle kuvvetlendirilmiş bir iç güvenlik sistemini gerekli kılmaktaydı. Martoloslar daha evveliyatından bu hizmet sisteminde belirli bir yer işgal etmiş olduklarından, bu andan itibaren organizasyonları takviye edildi. Bu takviye edilmiş ilk defa 16. yüzyılın ikinci yarısında meydana gelmiş, fakat daha 17. yüzyılın ilk yarısında Martolosların hizmet sistemi bütün Balkan Yarımadasına yayılmıştı. İç hizmetteki Martolos organizasyonu en yüksek noktasına, sınır bölgesindeki Askerî-Martolos-Organizasyonunun tamamen önemini kaybettiği 17. yüzyılın ikinci yarısında erişmiştir.

Bir administrativ-territorial ünitenin (Nahiye, Kadılık, Sancak) Martolos-Hizmet-Sistemi, mahallî makamların teşebbüsü üzerine kurulurdu. Merkezî otorite bunun için rızasını özel bir sultan fermanı şeklinde verirdi. Martolosluk hizmeti için insanlar idarî ünitenin imtiyazlı ahalisinden seçilirdi. Seçim, adayın müracaatına, reaya dahil olmak üzere ilgili bölgenin bütün ahalisinin onayına, aynı zamanda mahallî makamların (Kadı, Subaşı, Sancak Bey, Maden işletmeleri ve diğer büyük feodal mülklerin Emni) İstanbul'daki merkezî otoriteye veya ilgili Beylerbeyliğin en yüksek makamına arz ettiği teklife istinaden yapılırdı. Diğer taraftan Martolosluk hizmeti için aday olan, genel bir itibara ve kendisinin daha önceki faaliyetlerinden ötürü Osmanlı makamlarının özel bir itimadına mazhar olmalıydı. Seçimin tasdiki, merkezî otorite veya Beylerbeyi tarafından bir tayin beratı şeklinde olurdu. Bu hareket ile adayın Martolosluk hizmetine kabulü ve kendisinin şahsî ve ailevî imtiyazları resmen açıklanır ve seçim muamelesi böylece kat'î olarak tekemmül ederdi. Zikredilen seçim şartları bakımından affa uğramış haydutların, Martolos organizasyonunun kriz devresinde -17. yüzyılın sonu ve 18. yüzyılın başında- sık sık görüldüğü gibi martolosluk hizmetine alınmaları istisnâî durumları teşkil etmektedir. Prensip olarak Martoloslar iç hizmette, eskiden tahmin edildiği gibi, sadece kısa bir zaman süresi için istihdam edilmemişlerdir. Martolosluk zümresine kabul kalıcı bir karaktere haizdi ve dolayısıyla yeni kabul edilenler de uzun vâdeli mükellefiyetleri yüklenmek mecburiyetindeydiler. Polis görevi ifâ eden ulûfeli Martoloslar vazifelerini, Martolosbaşının muayyen bir Martolos grubu adına kadılık makamlarıyla -uygun şartlar altında ve belirli bir zaman süresi için- akdettiği mukaveleye istinaden derûhde ederlerdi. Martolos-başı mutabakata varılmış olan vâdenin bitiminde başka bir mukâvele akdedebilir ve adamları için vazifeyi uzatabilirdi. Vesikalardan anladığımız göre, bu imkân daima kullanılmıştır. Öyle ki, aslında Polis hizmetindeki Martoloslar için hizmet sürelerinde hiç bir kısıtlama yoktu. Tabii burada Martolosların, vazifelerinden kendi arzuları ile vazgeçmeleri veya bir kusurlarından ötürü ayrılmak zorunda kalmaları, veya vazifenin Osmanlı makamlarının yüce menfaati adına inkıtaya uğratılması gibi bazı haller istisna edilmişlerdir.

Martoloslar, Osmanlı Devletinin Avrupa'daki kısımlarında, iç hizmette bir seri vazifeler ifâ etmekteydiler. Bunlar kendi köylerinde, Knezler, Premikurlar, Müsellemler ve diğer bazı imtiyazlı gruplar gibi çeşitli hizmetlerin üstesinden gelirlerdi. Toprağın devamlı bir şekilde iskân edilmiş olmasına ve işlenmesine mukayyed olurlar, reayanın muhtemel işlenmiş toprakları harab edip yabanlaşmaya bırakmalarına ve terk etmelerine mani olurlardı. Ve

bundan başka, hayvan yetiştiren Nomadları (Göçebe halkı) uygun, işlenmemiş veya terk edilmiş topraklara iskân etmekle ve böylece böyle bir toprağın işletilmesiyle ve diğer taraftan Nomadların bir yerde oturma hayat tarzına alıştırılması ile mükelleftiler. Bu suretle çoban -göçebe ahalî reayaya dahil edilirdi ve kezâ bunlar da vergi vermek zorunda kalırlardı. Martoloslar, Osmanlı makamlarına kendi köyleri ile alâkalı bütün ödevlerde tam bir destek olmakla vazifeliydiler. Onların yardımı ile nüfus sayımları yapılır, vergiler toplanır ve ödenir ve daha bazı diğer mahallî vazifeleri ifâ ederlerdi. Onlar icra edici organlardı ve vergi toplanmasının ve ödenmesinin sürdürülmelerine mahal olmadan seyretmesini garanti ederlerdi. Balkan ülkelerinde Martoloslar en sık olarak mülkî idare ve adlî makamların ulûfeli polis organizasyonu olarak vazife görürlerdi. Bu kisvesi ile onlar, âmme intizâmı için ihtimam göstermek, zamanında alınan tedbirlerle huzur bozucu teşebbüslere mani olmak, ve hükümet yararına ve kurulu düzene karşı yöneltilen her hareketi akim bırakmak zorundaydılar. Meskûn yerler, maden işletmeleri, çiftlikler, bütün yol şebekeleri ve münferit nahiye, kadılık ve sancaklardaki genel emniyet bunların korumasına tevdi edilmişlerdi. Polis hizmetindeki Martoloslar, Osmanlı makamlarının emri üzerine daima, köylerindeki evlerinde yaşayan ve kendilerine diğer vazifeler tevdi edilmiş olan Martoloslar ise ihtiyaç halinde olmak üzere, eşkiyalıkla ve asilerle yapılan mücadelede ve bunların köklerinin kazınmasında yardım katkısında bulunmak mecburiyetindeydiler. Savaş zamanlarında iç hizmetle iştigal eden Martoloslar askerî hizmet ifâsı ile de vazifeliydiler.

17. Yüzyılın sonuna doğru ve 18. Yüzyılın başında iç ve dış durumun gösterdiği gelişme ve Osmanlı Devletinde, herşeyden evvel Onun Avrupa'da sahip olduğu yerlerde artan anarşi, Martolos organizasyonunun sonraki gelişme ve serpilmesine çok elverişsiz bir tesir icra etmiştir. Genel kriz tüm iç emniyet sistemini ve böylece bundan fevkalâde bir rol oynayan Martolos organizasyonunu da sarmıştı. Bu şartlar altında organizasyon dahilindeki anarşik durumu yalnızca daha hızlandırıcı anlardan biri de eşkiyaların (Haiduken) Martolos-Polis-Hizmetine kabulleridir. Bu tip Martolosların, eşkiyaların yataklarını, hayat tarzlarını, ruhî ve fizikî özelliklerini en iyi bildikleri, ve bunun dışında bu konuda en tesirli mücadele metodlarına hakıyla vakıf oldukları gerçeğini göz önüne alan Osmanlı Hükümeti, şayet devlete sadık kalacak olurlarsa, bunların, eşkiyalığa ve asilere karşı en uygun silah olacakları zannından hareket etmişti. Bu görüş noktasından hareketle, Osmanlı iktidar sahipleri affa uğramış tanınmış Martoloslara ve bunların Haram-Başlarına Martolos organizasyonu içinde kumandanlık vazifeleri tevdi

ettiler. Bununla beraber, bu menşe'li Martoloslar Osmanlı otoritesine faide-den çok zarar getirmişlerdir. Bunlar organizasyon içinde yapıyı bozucu bir unsur olarak tesir icra ettiler. Diğer taraftan şartlar Martolos birliklerinin diğer üyelerini affa uğramış eşkiya gibi davranmaya itmiş ve anarşi daha hızlı olarak daima tevessü etmiştir. Bu, kendini çeşitli şekillerdeki hizmet suistimallerinde göstermektedir: Martolosların kendi halinde yaşayan ahaliden, seyyahlardan ve tacirlerden keyfi vergi talep etmeleri, onları soyup öldürmeleri günlük zuhûrattan oldu. Martolos-Başıları, güya, polis hizmetindeki Martolosların ödeneği olarak düşünülmüş bir vergi olan «Martolosnina» olarak, zorla tesbit edilen aidatın çok üstünde meblâ'lar tahsil ettiler. Bizzat Martolosların kendileri, yolların güvenliğini sağlamak yerine onları tehdit etmeye başladılar. Zaman zaman nerede güvenlik organlarının faaliyetinin bittiği ve nerede eşkiyalığın başladığının tesbiti güçleşti. Eskiden çok nadir olarak varid olan, emniyet koruyucularının (özellikle Martoloslar, Derbentçiler) bizzat emniyeti tehlikeye sokmaları, 17. yüzyıl sonunda ve 18. yüzyıl başında genel bir tezâhür haline geldi. Bütün bunlar, Türkiye için felâketli büyük harb (1693-1699) yüzünden daha çok kötüleşen Osmanlı Devletinin zor iç politika durumu ile ilgiliydi.

Osmanlı Makamlarının, Martolos organizasyonu içindeki durumu düzene koyma ve bu organizasyonu tekrar kendisini asli istimal gayesine kabiliyetli bir hale getirme teşebbüsleri, Martolosların mukavemetiyle karşılaştı. Bazı yerlerde, Osmanlı Hükümetinin silah kuvveti ile şiddetle bastırıldığı, bir bütün halinde Martolos birliklerinin isyan ve ayaklanmaları husule geldi. Durum, Hıristiyanların merkezî makamların bir emirnâmesine istinaden Martolosluk hizmetinden ayrılmaları ve bu hizmetin münhasıran müsülmanlara tevcih edilmesi ile de düzelmedi. İç güvenlik sistemindeki, özellikle Martolos organizasyonundaki gelişmeler, merkezî otoriteyi köklü değişme tedbirleri almaya zorladı. Bu anlamda bir seri kararâmeler çıkartıldı, fakat enerjik ve pratik bazı tedbirler de eksik bırakılmadı. Mahallî emniyet sistemi, meskûn ahalinin karşılıklı, ferdî garantisine ve müşterek sorumluluğuna devredildi. Bu zemine istinaden Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa'daki topraklarında iç güvenlik için uzun yıllar olumlu sonuçlar oluşturacak yeni bir sistem meydana getirildi. 1721 senesinde çıkan bir ferman ile Martolos organizasyonu resmen fesh edildi. Yalnız bazı mıntıkalarda, küçük martolos grupları kendilerinin eski durumlarını resmî infisâhdan sonra da muhafaza ettiler ve vazifelerini eskiden olduğu gibi Tanzimât reformuna kadar ifâ ettiler.

V. MARTOLOSLUK HİZMETİNİN İKTİSADİ VE TOPLUMSAL TEMELLERİ:

Martolos-Hizmet-Sistemi belirli iktisadî ön şartlara istinad etmekteydi. Bir taraftan Martoloslar ve onların aileleri için vergisel ve öteki imtiyazlar, diğer taraftan Martoloslara yapılan hizmet ödemeleri, Martolosluk hizmetinin iktisadî temellerini oluşturmaktaydı. Martolosluk hizmetinin ekonomik temelleri zamanla değişmekteydi. Fakat bu, bazen aynı zaman sürecinde çeşitli mıntikalardaki Martoloslar içinde farklıydı. Bunun sebebi münferit mıntıkların kendisine has özelliklerinde yatmaktaydı. Bundan dolayı Martolosluk hizmetinin itibarı ve ihtiyaçları, aynı zamanda bu hizmeti ifâ edenlerin angajmanları her yerde aynı değildi. Martoloslar, kendilerinin ev ekonomisi bakımından bir seri vergilerden tamamen veya kısmen muaftılar. Bunlar harac ödemeye ihtiyaç duymazlar ve ilk zamanlar ispence vergisi kat'iyen ödemezlerdi. Fakat zamanla bu vergi muayyen sancakların Martoloslarından indirilmiş olarak⁵ veya tam olarak⁶ alınmıştır. Bunlar Divan vergilerinden, avâriz-ı divâniye ve tekâlif-i örfiye ve şakka vergilerinden, bazı sancaklarda ganam, odun ve mer'a v.s. vergilerinden de muaftılar. Türkler zamanında işletilen madenlerde hizmet gören Martoloslar, yalnızca «Stari Vlah âdetince»⁷ «filuri» (devamlı bir vergi) öderlerdi. Bunun bedeli değişikti ve senede 50 ilâ 150 akca arasında oynardı. Bütün bu imtiyazlardan, Martolosluk hizmetinin ifâ edenlerle beraber müşterek bir ev idaresinden yaşayan, Martolosların oğlu ve kardeşleri de istifade ederlerdi.

Bazı bölgelerde, meselâ Sırbistan'da, Martolosların çoğunluğu tevarüs edilebilen mülklere (Baştinalara) sahibtiler. Bunlar tamamen veya kısmen vergi yüklerinden muaftılar. Bu, «muaf» olarak anılan mülkler, imtiyazlar sistemi içinde Martolos organizasyonu mensublarının istifade ettikleri en önemli iktisadî faktörü teşkil etmekteydiler. Bütün Martolosların ve onların ailelerinin istifade ettikleri imtiyazlar yanında, Türk ordusunda bilindiği gibi ulûfeli olan Askerî-Martolos-Organizasyonu mensubları muntazaman bir de maaş alırlardı. Bu ulûfenin yüksekliği çeşitli yerlerde çeşitli zamanlara göre değişmekteydi. Bu normal bir asker için, 1467 senesinde günde 2 akça

5 16. yüzyılın ortasında Zvornik Sancağındaki Martoloslar senede 12 Akca İspence öderlerdi.

6 Aynı tarihlerde bu vergi Bosna Sancağında senede 25 akçaya balığ olmaktaydı.

7 Güney-Batı Sırbistan dağlık bölgelerinde yaşayan ve Türkler devrinde imtiyazlı bir statüden istifade eden bu bölge halkının adı böyledir.

ve 1628 senesinde günde 7 akça arasında değişmekteydi. Osmanlı Devletinin yükselme devrinde Martolos aylıkları nominal ve real bir büyüme, buna karşılık kriz devresinde, Türk parasının durumuyla ilgili olan ve gerçekte değer kaybı ifade eden yavaş bir nominal yükselme karakteri göstermekteydi. Martolos kumandanları bazen -maaş yerine- uygun büyüklükte Timâr ve nadiren aynı zamanda hem maaş ve hem de Timâr alabilirlerdi. Ordu hizmetindeki Martoloslar maaşlarının yanında, düşman bölgelerine yaptıkları akınlardan elde edebildikleri ganimet ile önemli bir maddî kazanç sağlardı. Böyle ilâve gelirlerin yüksekliği hakkında bizi Türk arşiv malzemeleri aydınlatmaktadır. Buna göre, yalnızca Semendere Martolosları, Sancak Beylerine ganimet beşte biri olarak, önceleri senelik 30.000 daha sonra 50.000 akça ödemek zorundaydılar. Bu açıkça Sancak Beyinin önceden tesbit edilmiş olan ganimet hissesi idi. Martolosların Osmanlı Devletinin genişleme devrinde ganimetten elde ettikleri gelir normal olarak daha çok yüksektir. Bunun yanında, Martoloslar düşmana yaptıkları başarılı faaliyetlerinden ötürü fevkalâde mükâfatlar da almaktaydılar, ve her yeni sultanın tahta çıkışında kendilerine, Türk ordusunun diğer birliklerinin mensublarına da verildiği gibi, mutad bahşış veriliirdi.

Münferit administrativ-territorial ünitelerdeki polis hizmeti gören Martolosların iktisadî vaziyetleri, ordu hizmetindeki Martolosların vaziyetlerine benzemekteydi. Polis hizmetindeki Martolosların aileleri çok sayıda imtiyazlardan istifade ederlerdi, ve bu Martolosların maaşları, kendilerine nakid olarak ödenirdi. Bu Martoloslara yapılan ödeme için gereken kaynak, «Martolos Akçası» diye tanınan fevkalâde bir vergi gelirinden oluşmaktaydı. Bu vergi, mülkî idarenin ahalisinden, onların dinî ve etnik mensubiyetleri nazarı dikkate alınmadan toplanırdı. Bundan yalnızca -Martoloslar gibi- Osmanlı makamları için çeşitli hizmetler ifâ eden şahısların aileleri istisna edilirdi. Özel vergi defterlerine geçirilen Martolos Akçası vergisinin toplanma işini, bu para ile, adamlarına bizzat ödemede bulunacak olan Martolos-Başlıları yoluna koyardı. Bazen iç hizmetteki Martolosların kumandanları da Timâr alabilirlerdi. Fakat bunların, hem maaş ve hem de Timâr sahibi oldukları durumlar da mevcuttur.

Osmanlı İmparatorluğunda Martolosluk hizmeti irsî idi. Bu, kaide olarak babadan oğula geçer veya eğer oğul yoksa yakın bir akrabaya intikal ederdi. Fakat icabettiğinde Osmanlı makamları bu imtiyazı geri alır ve Martolosu reaya sınıfına geçirirdi. Martolos organizasyonu, mensublarının seçilmesi ve irsen intikal etmesi dikkate alınacak olursa dışarıya kapalı bir cemiyet kategorisi arz etmektedir. Bunun manâsı, Martolosların normal olarak

daha önce Martolos statüsüne sahip olanlar arasından teşekkül ettikleridir. Fakat eğer, her zaman yalnızca miras hakkına sahip elemanların kifâyet etmediği Martolosluk hizmetinin ilk tesisi veya sayıca kuvvetlendirilmesi gibi haller mevzu bahs ise, diğer imtiyazlı ahali tabakalarının (miras hakkına sahip aşağı sınıftan asiller, Voynuklar, Derbendciler, Vlachlar-hayvan yetiştiriciler v.s.) temsilcilerinden seçilmiş belirli bir miktar, Martolos organizasyonuna girebilirdi. Reayaya Martolos organizasyonuna giriş tamamen kapalı idi. Tekeffül edilen hizmetin Martoloslar tarafından yerine getirilmemesi ve hizmetten uzak durmak, bedenî de olmak üzere çeşitli cezalarla tecziye edilirdi. Böyle hallerde, Osmanlı makamları Martoloslardan kendilerine ait olan imtiyazları kaldırır, onları hapis ile cezalandırır, kadırgalara ve benzeri yerlere gönderirdi.

Osmanlı Devletinin, her şeyden evvel finans krizi ile meydana çıkan buhran devrinde, Martolosların ve diğer imtiyazlı grupların iktisadî ve toplumsal temelleri devletin hazineye müteallik interesesiyle münazaaya düştü ve bunlar tahdid edildiler. Umumiyyetle bu durum, özellikle Martolos sayılarında bir azalmaya ve bunların organizasyonunun zayıflamasına yol açtı.

VI — MARTOLOSALARIN ETNİK VE DİNİ TERKİBİ :

Martolos organizasyonu mütecanis olmayan etnik ve dinî unsurlardan müteşekkildiler. Bir nahiyedeki Martolosluk hizmeti için insanlar, kaide olarak mahallî ahalden tedarik edilirdi. Bunların etnik ve dinî terkihi, Martolosların etnik ve dinî yapılarını tayin ederdi. Eğer ahali dahilinde bu cihetten herhangi bir değişiklik husule gelecek olursa, bu, organizasyonun terkihi de buna uygun bir değişmeye yol açardı. Martolos-Hizmet-Sistemi Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa'daki bütün kısımlarında yayılmış olduğundan, organizasyon içinde bütün halkların ve dinlerin mensubları temsil edilmekteydi. Bunlar, Yunanistanda, Rumlar⁸; güney Slav memleketlerinde, güney Slav halkının mensubları; Arnavudlukta, Arnavudlardı ve ahalinin çeşitli etnik ve dinî mensubiyete sahip olduğu yerlerde Martolos organizasyonu mensubları da karıştı. Türk sınır bölgelerindeki şehirlerde, özellikle Macaristanda ve bugünkü Romanya'nın bazı kısımlarında üslenmiş bu-

⁸ Yunanistan'da Martoloslar «Amartolos» ἄματωλος ifadesi ile tanınmaktadırlar. Bunlar Türk belgelerinde daima, diğer bölgelerde de olduğu gibi Martoloslar olarak ifâde edilmektedir.

lunan Askerî-Martolos-Birlikleri bu bakımdan bir istisna teşkil etmekteydiler. Bunlar etnik olarak hemen hemen tamamen Güney-Slav unsurlarından, özellikle Sırp'lardan oluşmaktaydılar. Macarlar ve Rumenler yalnızca önemsiz bir miktarda temsil edilmekteydiler. Martolos organizasyonunda, Yahudiler ve öteki etnik gruplar (meselâ Türkler) çok nadir olarak yer almaktaydılar.

Dinî bakımdan Martoloslar, başlangıçta hemen hemen tamamen Ortodoks-Hıristiyan, sonraları az bir ölçüde batı mezhepleri mensublarından meydana gelmekteydiler. Osmanlı Devletinin yükselme devrinde organizasyon kendisinin Hıristiyan karakterini muhafaza etmişti. Fakat daha o zamanlar boyunduruk altına alınan bir kısım ahalinin İslâm dinini kabul etmeleriyle Martolos birliklerinde Müslümanlar, özellikle Bosna'da oldukça büyük bir sayıda müslüman Martoloslar, meydana çıkmıştır. Osmanlı Devletinin buhran devrinde Müslümanlar, Martolos organizasyonuna, özellikle Ordu-Martolosluğuna kuvvetle nüfuz etmişlerdir. 17. Yüzyılın son ve 18. Yüzyılın ilk senelerinde çıkan fermanlarla Hıristiyan Martolosların büyük bir kısmı organizasyondan atılmışlardır. O zaman bu organizasyon, kendisinin dinî terkibi cihetiyle, tamamen müslüman bir karakter kazanmıştır. Martolosların aralarından terkib edildikleri Müslümanlar çok çeşitli etnik unsurlar oluşturduklarından, dinî açıdan değişiklikler, organizasyonun etnik yapısında önemli değişimlere yol açmamıştır. Yalnızca Arnavud Martoloslar, kendilerinin dinî mensubiyetleri dikkate alınmaksızın, etnik bir unsur olarak Martolos organizasyonundan, bu organizasyonun daha feshedilmesinden evvel tard edilmişlerdir. Bu adım, bütün Arnavud Martolosların 18. yüzyıl başlarındaki anarşik durum sırasında görülen faaliyetleri ile amme intizamını ve vatandaşların güvenliğini tehlikeye soktukları ve üstelik Osmanlı Devleti ile alenî bir ihtilâfa düştükleri için atılmış bulunuyordu.

Bazı bölgelerde Hıristiyan Martoloslar önemsiz bir sayıda varlıklarını 19. yüzyıla kadar korudular.

Normal Martolosların etnik ve dinî mensubiyetleri hakkında söylenenler, onların yönetici kademeleri için de geçerlidir. Yalnız Ağa rütbesi, 16. yüzyılda ve daha sonraları daha fazla olarak Müslümanların ellerine geçmiştir. Bununla beraber Hıristiyanlar, Martolos birliklerinin lâğv edilmiş olan vazifelerinde mevkilerini organizasyonun infisaline kadar muhafaza edebilmişlerdir.

VII — MARTOLOSLARIN OSMANLI DEVLET SİSTEMİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ :

Martoloslar, Osmanlı Devlet ve toplum sistemi içinde tamamen belirli bir yer tutmaktaydılar. Bunların, Osmanlı Tarihi bakımından önemi tartışma kabul etmez. Bu, Martolos-organizasyonunun 300 seneden fazla bağlı olduğu Osmanlı Devlet yapısı ile olan paralel gelişmesi ile de tasdik edilmiştir. Fethedilmiş bölgelerde Hıristiyan ahalinin bir kısmının, askerî, polis ve diğer hizmetler için kullanılması amacı ile meydana çıkmış olan Martolos Organizasyonu, Osmanlı Devletinin Balkanlardan ve Orta-Tuna havalisinde askerî kudretinin artması, Osmanlı feodal sisteminin kurulmasına ve muhafazasına katkıda bulunmuştur. Martolosların, Voynukların, Müsellemlerin, Derbendçilerin ve bir serî öteki imtiyazlı Hıristiyan grupların, Osmanlı Devleti hizmetinde varoluşlarının, Balkanlar'daki Osmanlı hükümrânlığının boyunduruk altındaki Hıristiyan halklara karşı korunmasında büyük önemi olmuştur. Martoloslar mensub oldukları ve bölgelerinde faaliyet gösterdikleri boyunduruk altındaki münferit halkların tarihi içinde de önemli bir yer almaktadırlar. Güney-Slav memleketlerinde gelişmiş bir Martolos organizasyonu bulunduğundan, Martoloslar Güney-Slav halklarının tarihi için de önemli bir faktördür. Onlar, burada da diğer Hıristiyan ahali gruplarıyla Osmanlı hizmetinde, Osmanlı otoritesinin kuvvetlenmesine ve muhafazasına yardımcı olmuşlardır. Bu rol, boyunduruk altında tutulan halklara nezaret etme noktasından yorumlanacak olursa olumsuzdur. Bununla beraber, bu halkların, özellikle Sırpların Türk askerî ve diğer hizmet sistemine kuvvetlice ithali, ki bu sistem içinde Martoloslar Osmanlı Devletinin yükselme devrinde fevkalâde bir yer işgal etmişlerdi, Osmanlı makamları ile bu halklar, özellikle Sırp halkı arasındaki münasebetlerin tamamında belirli bir düzenin husul bulmasına etken olmuştur. Bu, şüphesiz Osmanlı Devletinin sınırları dahilindeki bütün Sırp halkını kapsayan, müstakil bir Sırp Kilisesi ihyası cihetine gitmesinin en önemli sebebinin teşkil etmektedir. Bu adımın, Sırp halkının daha sonraki tarihi için olumlu sonuçları tartışma kabul etmez. Martolosların ve diğer imtiyazlı grupların mevcudiyetleri -bunların ailelerinin istifade ettikleri imtiyazlar dikkate alınırsa- geniş müşterek ailelerin, pederşâhî büyük ailelerin (Zadrugarın) oluşmasını ve ayakta durmasını kolaylaştırmıştır.

Güney-Slav memleketlerindeki münferit bölgelerin territorial muhtariyetleri -eskiden zannedildiği gibi- yalnızca Martolos organizasyonunun im-

tiyazlarına istinad etmemektedir. Bu gerçek bu muntıkadaki Martoloslarla ilgili vesikalarda açıkça kendini göstermektedir.

Martolosların ve öteki Hıristiyan grupların Osmanlı devlet hizmetinden geriye itilmeleri ile boyunduruk altındaki kitlenin iktisadî ve toplumsal yönde eşit bir seviyeye getirilmesi ve Osmanlı otoritesine karşı müşterek bir başlangıç noktasının oluşturulması süreci el ele yürümüştür. Eski pozisyonlarının kaybı ile birlikte Martoloslar ve öteki imtiyazlı grupların mensubları rollerini de değiştirmekte ve Osmanlı otoritesinin eski hizmetkârları şimdi onun düşmanı olmaktadır. Bu vaziyet, Osmanlı devletinin temellerini kemiren ve kurtuluş gününü daima daha yakınlaştıran, boyunduruk altındaki halkların özgürlük çabalarının kuvvetlenmesine olumlu bir tesir icra etmiştir.

Önemli Kaynaklar

Semendire Sancağı defterleri :

- 1) Tapu Defterleri (kısaca : TD) No. 16, sene 1576/77; 2) TD. No. 1007 sene 1516; 3) TD. No. 135 sene 1525/26; 4) TD. No. 187 sene 1536/37; 5) TD. No. 316 sene 1559/60; 6) TD. No. 517 sene 1572/73; 7) Branicevo Subaşılığı Maliye Defteri, No. 5 sene 1467/68.

Zvornik Sancağı Defterleri :

- 8) Mücmel Defter No. 171 sene 1519-1535; 9) TD. No. 260 sene 1648; 10) TD. No. 743 sene 1600-1604; 11) TD. No. 83 sene 1604.

Bosna Sancağı Defterleri :

- 12) TD. No. 57 sene 1630 lar; 13) TD. No. 157 sene 1528/30; 14) TD. No. 201 16. yüzyılın ilk yarısının sonu; 15) TD. No. 432 Sultan Süleyman zamanından; 16) TD. No. 415, 1563 Ocak sonrası; 17) TD. No. 1071, zaman olarak 16 da gösterilen defterden biraz daha geç; 18) TD. No. 728, Bosna, Hersek, Zvornik, Klis ve Pakrac için tarihsiz ve muhtasar.

Srem Sancağı Defterleri :

- 19) TD. No. 337 sene 1545/48; 20) TD. No. 514 sene 1566/69; 21) TD. No. 571 sene 1578; 22) TD. No. 673 sene 1588/95; 23) TD. sene 1614 Aslı Varşova'da. Saraybosna Şarkiyat Enstitüsünde bundan bir fotokopi bulunmaktadır. 24) TD. Zegedin Sancağı için, No. 333 sene 1566/67; 25) TD. Pojega Sancağı için, No. 351 sene 1565; 26) TD. Pojega Sancağı için. No. 486 sene 1569; 27) TD. No. 2 sene 1454/55.

No. 23 dışındaki bütün defterler İstanbul'da, Başbakanlık Arşivinde, bunların flim ve fotokopileri ise Saraybosna Şarkiyat Enstitüsünde muhafaza edilmektedir. Bundan başka, Viyana'da Avusturya Milli Kütüphanesinde muhafaza edilen çeşitli, 16. ve 17. yüzyıldan kalma ve çoğunlukla askeri defterlerdeki Martoloslar hakkındaki bilgiler ve diğer notlar da değerlendirilmiştir. Bu defterler aşağıdaki forma işaretlerini taşımaktadırlar.

Mxt-500; Mxt-517; Mxt-527; Mxt-534; Mxt-550; Mxt-552;
Mxt-557; Mxt-560; Mxt-561; Mxt-562; Mxt-564; Mxt-566;
Mxt-567; Mxt-522; Mxt-568; Mxt-569; Mxt-571; Mxt-578;
Mxt-593; Mxt-594; Mxt-607; Mxt-610; Mxt-614; Mxt-615;
Mxt-618; Mxt-619; Mxt-620; Mxt-622; Mxt-626; Mxt-627;
Mxt-629; Mxt-631; Mxt-633; Mxt-641; Mxt-642; Mxt-643;
Mxt-644.

16. ve 17. yüzyıldan kalma Bitola Kadı sicil defterleri Martoloslar hakkında zengin muhtevalı bilgilere muhtevlidir. Bizim konumuz için aşağıdaki sicil defterleri kullanılmıştır.

- 1) Sicil No. 3 sene 1633/38; 2) Sicil No. 5 sene 1637/38; 3) Sicil No. 6 sene 1639; 4) Sicil No. 13 sene 1652/53; 5) Sicil No. 9 sene 1643/44; 6) Sicil No. 10 sene 1645/46; 7) Sicil No. 11 sene 1647/49; 8) Sicil No. 17 sene 1658 ler; 9) Sicil No. 18 sene 1662; 10) Sicil No. 19 sene 1663; 11) Sicil No. 21, sene 1668; 12) Sicil No. 23 sene 1676/78; 13) Sicil No. 24 sene 1678/79; 14) Sicil No. 25 sene 1682/83; 15) Sicil No. 26 sene 1687; 16) Sicil No. 27 sene 1691/92; 17) Sicil No. 28 sene 1693; 18) Sicil No. 29 sene 1694/96; 19) Sicil No. 30 sene 1703/04; 20) Sicil No. 31 sene 1704/05; 21) Sicil No. 32 sene 1706/47; 22) Sicil No. 33 sene 1707/09; 23) Sicil No. 34 sene 1709/11; 24) Sicil No. 35 sene 1711/12; 25) Si-

cil No. 36 sene 1718/14; 26) Sicil No. 37 sene 1715/16; 27) Sicil No. 38 tarih olarak 26. dan hemen sonra; 28) Sicil No. 39 sene 1720/21; 29) Sicil No. 40 sene 1722/24; Saraybosna Şarkiyat Enstitüsündeki Mühimme Defterleri fotokopilerinde de önemli bilgiler buldum : MD. No. 103. Martoloslar hakkında bilgiler veren bazı önemli belgeleri, Polonya'lı orientalist Jan Grzegorzewski «*Z siedzylatow Rumelyjskich epoki wyprawy wiedeńskiej, Acta tureckie*» külliyyâtında, 1912 de Lwów'de yayınlamıştır.